

Prof. dr. K.H. Miskotte over het boek Job¹

Onze indeling der Bijbelboeken volgt de orde van de Septuagint, dat is de vertaling van het Oude Testament die Israël in de verstrooiing heeft gemaakt voor de wereld waarin destijds, 300 vóór onze jaartelling, het Grieks de wereldtaal was die men overal verstond, zoals nu het Engels. Septuagint betekent: vertaling der zeventig. Met die uitdrukking bedoelde men echter veel meer: voor de zeventig volkeren die naar Israëls voorstelling samen de mensheid uitmaakten. Nu, die vertaling voor de wereld, in de ruimste zin, heeft de kerk overgenomen; ook in die zin dat men de orde, de volgorde van de boeken overnam. Dat lijkt een futiliteit, maar kijk, er is iets groots verloren gegaan. Want het Hebreeuwse Oude Testament is wel getrouwelijk overgezet, maar de afdelingen heten nu: historische boeken, dan dichterlijke boeken en ten slotte profetische boeken. In de oorspronkelijke Hebreeuwse indeling was het heel anders. Namelijk zo: drie concentrische cirkels: a) de Thora, de Wet = de vijf boeken van Mozes; b) de profetische boeken, waaronder ook de historische gerangschikt worden, want een profeet ziet en oordeelt niet alleen over de toekomst, maar ook over het verleden; c) de *ketoebim*, de schriften, waarin verzameld zijn de *reacties* van de gemeente op de Wet en de profeten.

Tot die *ketoebim* of geschriften behoort het boek Job², omdat het een reactie is van een mens in zijn nood, eigenlijk tegelijk van een volk dat twijfelt, tot de vertwijfeling toe. En de volkeren rondom hebben daarin herkend de verborgenheid van God. Zo heeft dit ene boek uit die reeks geschriften de tolk kunnen worden van wat vele tijdgenoten hebben ervaren in hun binnenste terwijl ze vergeefs zin en troost zochten, terwijl ze uitbreken wilden uit de bankring van de raadselen, van de verschrikkingen die God (of wat ze zo noemen) over de mensenkinderen in soevereine willekeur (zo voelen ze dat) loslaat, zonder zin, zonder orde, zonder doel.

Als het ons persoonlijk betreft en het uiterste van ons wordt gevergd, dan zullen we er van verre iets van begrijpen waarom het boek Job in zo felle taal weezin, protest, verlegenheid, wanhoop over elkaar doet slaan als de golven van een hoge zee. Maar dan zullen we het hóren, meeleven, verstaan. Het is ook bedoeld als een verhaal, ja, maar van wat een mens van *binnen* soms moet doormaken. Bij zulke geschiedenis passen geen afbeeldingen of plaatjes: het is de geschiedenis van een ziel. Dat betekent: er gebeurt wel veel en het wordt al gauw een openbaar geheim, maar in de diepte, dáár gebeurt het, het eigenlijke, dat wat te dragen wordt gegeven terwijl het niet te dragen is.

---

¹ Overgenomen uit: *De Bijbel*, hoofdredactie John Bakkenhoven. Amsterdam: De Geïllustreerde Pers 1971-1974. De uitgave verscheen in losbladige geïllustreerde afleveringen, later gebundeld in 7 witte banden. Deze uitgave werd *De Witte Bijbel* genoemd. Deze tekst is uit aflevering 36, 28-8-1971, gebundeld in band 3, 1121-1124. Behalve met illustraties (foto's, beeldende kunst) werd de tekst van de verschillende Bijbelboeken – in de NBG-vertaling van 1951, die Miskotte in deze tekst parafrazerend citeert – aangevuld met populariserende toelichtingen zoals deze. De tekst is licht aangepast aan huidige normen van spelling en interpunctie.

² Miskotte heeft zich in zijn hele theologische leven met het Bijbelboek Job beziggehouden. Hij schreef er al wekelijks over in zijn eerste gemeente, in het door hem opgezette *Gemeenteblaadje Cortgene*, in de serie *Waarom? – Over het lijden*, 5-1-1924 – 19-4-1924. Deze serie bouwde Miskotte om tot het boek *De Verborgene* (1929) en die tekst 'vermeerderde' hij tot het boek *Antwoord uit het onweer* (1936). Maar ook in tal van meditaties, postillen en preken zijn Job en zijn vragen nadrukkelijk aanwezig. In *Als de goden zwijgen* (1956) schrijft Miskotte het essay 'Tegen het dualisme' (359-363), over Job 14: 1-6, waarop deze toelichting op het hele Bijbelboek voortbouwt.

De Heer heeft genomen

Ijjob = Hiob = Job is geen Jood, een man uit het land Utz = Edom = West-Jordanië. Maar de gewijde schrijver was, als een echte zoon van Israël, genereus en genegen te vertellen dat deze niet-Jood “vroom en oprecht was, godvrezend en wijkend van het kwaad”.

De schrijver van de ‘raamvertelling’ (het eerste en tweede hoofdstuk + 42: 7 tot het einde) geeft het verhaal van het uitwendige, dat de *lijst* vormt voor het eigenlijke: de strijd van de aangevochtene die verlangt naar de dood, die twist met zijn vrome vrienden, die aannemen dat alles zijn verdiende loon is omdat hij heimelijk een grote zonde zou hebben bedreven, waarover hij niet spreekt, maar die hem nu wordt thuisgebracht naar de wet van de vergelding. Job echter loochent zo’n zonde, hij gaat tekeer tegen zijn vrienden, hij vraagt God rekenschap, hij daagt God uit, ja in zijn wanhoop hoont hij Hem om zijn door de vromen zo hoog geprezen “gerechtigheid” en ten slotte komt hij ertoe godslasterlijke taal uit te slaan. En dan gaat deze schrijver ons eerst tafereel na tafereel ophangen van de welvaart en weelde van Jobs huis. Het lijkt een sprookje, overdreven, maar sprookjes kunnen ook een wrede trek hebben. Hoor maar: zijn zonen baden zich in weelde, hij zag het en hij zag er een zegen in. Toch bracht hij zoenoffers, want hij dacht: “Misschien hebben mijn kinderen gezondigd en in hun hart God al vaarwel gezegd” (1: 5). En toch komen de rampen, de jobstijdingen, waarvan het slotrefrein der boden telkens weer luidt: “en ik alleen ben ontkomen om het u te zeggen” (1: 15 en 19).

Zo wordt Job gezegend, en al wat hij bezat vernietigd. Hij ging in de rouw, men zou denken: eindeloos, om de niet te besommen schade en het niet te peilen verdriet. Maar wat hoorde men hem toen zeggen? Luister, dit: “De Heer is het die heeft gegeven, de Heer is het die heeft genomen, de Naam van de Heer zij gezegend.” [1: 21] En de verteller voegt eraan toe: “In dit alles schreef hij God niets ongerijmds toe.” [1: 22] Maar de omstanders staan verbijsterd. Ze fluisteren: waarom, waarom? Want ze zijn opgevoed in de leer van de vergelding, hier moet dus een heimelijke schanddaad achter schuilen, een onmetelijke schuld.

Wederkerige zekerheid

Wij moeten nu de verhaaltrant verlaten; we blijven anders steken in het sprookje van de weelde en van de ramptijdingen van de radicale verstering. Aan het eind van de eerste twee hoofdstukken breek het ineens af en we hoorden: “Toen vervloekte Job de dag van zijn geboorte” [3: 1], dat wil zeggen: hij wilde met hartstocht uit het leven gaan, eruit springen, meer nog, hij wilde dat hij nooit bestaan had, dat hij dood geboren was, dat hij was weggewerkt als een monsterlijke misdraht.

Die overgang schokt ons, dat is ook de bedoeling en dat komt vooral door twee *verzwegen* gebeurtenissen. De eerste is de weddenschap van God en de Satan waarvan Job niets weet en niet weten kan. In die weddenschap staat het woordje *chinnam* (= voor niets, gratis), namelijk daar waar de Anti-macht wedden wil dat Job het ‘om de heb’ heeft gedaan als hij godvruchtig heeft geleefd. En later zegt hij: “Kom er eens aan zijn lijf en leven en ik voorspel dat hij U openlijk vaarwel zal zeggen” (2: 5). Van deze achtergrond weet de met melaatsheid geslagene niets.

Dat is het eerst verzwegene. Het andere ligt in het *zwijgen* van zijn vrienden verborgen. Elifaz, Bildad en Sofar hebben een verre reis gemaakt. Ze hebben met elkaar afgesproken om Job “te beklagen en te troosten” (2: 11). Maar ze griezelen van hem als ze nog ver van hem verwijderd zijn, melaats, onherkenbaar, afzichtelijk. En ze gingen luid kermen, ze scheurden hun mantels, ze strooiden stof op hun hoofd, een oude rouwriten van de bedoeïenen. Dat ze het méénden wordt door niets zozeer bevestigd als door hun zwijgen, dag en nacht, zeven etmalen lang. “Niemand sprak tot hem een woord” [1: 13]. De eenzaamheid is onmetelijk door dit volhardend zwijgen en dan breekt het los: ik wil in de dood, ik geef nergens meer om, het minst van al om mijzelf. Wat is mijn bestaan, mijn waarde, in Gods oog? Niets! Maar toch, wat blijft? De verteller wil het ons met nadruk zeggen: wat blijft, is dat er een verhouding van volkomen wederkerige zekerheid bestaat. God is zeker van Job en Job is zeker van God. Zó zeker is God van hem dat Hij de weddenschap aangaat en het experiment waagt Job uit te leveren aan de ‘Hinderaar’, aan de ‘Dwardsdrijver’, en zó zeker is Job gegrond in de naam van God dat hij (zoals hier staat) “in dit alles Hem niets ongerijmds toeschreef”, dat wil zeggen: niets dat voor alle denken met de godsgedachte niet kan worden samengedacht. Zo zeker is deze vriendschap, dit verbond, dat Job zegt, als zijn vrouw hem raadt nu de hand aan zichzelf te slaan (“vloek God en sterf” [2: 9]): “Gij spreekt als de van-God-vervreemde (als zottin), zullen wij het goede van God aannemen en het kwade niet aannemen?” [2: 10]

De pijlen van de almachtige

En dan horen we plotseling Job uitbarsten in klachten. Daarmee zijn we uit de verhaaltrant gekomen tot het eigenlijke kernboek, tot het innerlijke lijden, tot de worstelingen van geest en hart. De vorm van deze kern is een *dialog*, een twistgesprek, wonderlijk genoeg in verzen, verzen vol kracht, vol verve, vol hartstocht, maar toch ook vol bekommernis om het heil van een ziel, namelijk die van Job. Elifaz, Bildad en Sofar zijn nu helemaal overtuigd dat hun vriend rechtens lijdt. Als hij maar eerlijk voor zijn heimelijke wandaad wilde uitkomen, dat zou een echte bekering zijn.

Het eerste antwoord op Jobs twijfelvragen komt van Elifaz. Hoor hem: “Zou een sterveling rechtvaardig zijn tegenover God, een man rein tegenover zijn schepper? In zijn dienaren zelfs stelt God geen vertrouwen en bij zijn engelen vindt hij dwaling” (4: 17-18). En verder: zelf heb je juist dit de mensen voorgehouden, je was op jouw manier een leraar van het volk rondom. Deze Elifaz wil niet eenzijdig zijn, hij wil ook wel een troostwoord kwijt: “Zie, welzalig is de mens die God kastijdt om hem terecht te wijzen, want Hij doorwondt en Hij verbindt, Hij slaat en zijn handen helen” (5: 17). Trouwens, hoe onnut is uw klagen, tot wie richt ge u? Wilt u met uw bekentenis wachten tot iemand u van een bijzondere schuld overtuigt? Dat is gevaarlijk, op de een of andere wijze is immers ieder schuldig en in een proces met God gewikkeld!

De leer van de vergelding heeft Elifaz als een muur gesteld voor de afgrond van de laatste, meest persoonlijke vragen. De muur wordt echter beschilderd met troostredenen, gelijk men een wijd, hartsterkend vergezicht op een toneelwand tovert, waarvóór de trieste logica van de karakters speelt. Ach, het is goed bedoeld. Op zichzelf genomen is het nog wáár ook en, in een ander verband gesteld, kan het nog waar worden, waar blijken, namelijk dat Gods handen óók helen.

Maar Job vindt er geen troost in; integendeel, nu pas is elk vroeger spoor van berusting uitgewist. "O, dat mijn verdriet toch recht gewogen werd" en mijn leed in een weegschaal daarnaast legde, ja, dan zou het zwaarder blijken dan het zand der zee... want de pijlen van El Sjaddai (de almachtige) steken in mij en mijn geest zuigt hun gif uit (6: 1-4).

De lezer, de hoorder (want recht lezen is horen) zal bemerken dat de innige Godsnaam Jahwe, de Heer, die het inleidend verhaal beheerste, hier geheel verslonden is, die naam van de Vriend-van-vroeger uit die gezegende tijd van vertrouwen over en weer. In het twistgeding tussen de vrienden komt deze naam niet meer voor en, eigenaardig, ook in Jobs eigen mond niet meer. Het is of er twee goden zijn, die van de macht en die van de goedheid, of beter gezegd: het is of Job die Vriend, die Bondgenoot, nu in een andere gestalte ontmoet en die voor de echte houdt.

Is er dan niets tussen enerzijds macht en anderzijds goedheid? Ja, zeggen de vrienden, daar is ook het Recht: erken je schuld en prijs het recht. Maar Job ondergaat alleen de macht en houdt vast dat daarin dezelfde vriend aanwezig moet zijn. Dat is juist het moment waarom het ging in die wonderlijke weddenschap met de Satan, de aanklagende, obstructie voerende Dwarsdrijver. Deze had gesteld: als ik verlot krijg ook zijn leven en lijf zelf aan te tasten, dan zul je eens wat beleven: "Die vrome Job, hij zal U openlijk, in uw gezicht, vaarwel zeggen!" [2: 5]

Ashoop en kruis

Het komt zover dat de aangevochtene, eenzaam gelaten door de vromen, voor het dilemma komt te staan: óf God in deze gestalte aanklagen óf, tegen beter weten in, zichzelf alsnog aanklagen over zaken die hij niet gedaan heeft. Er is maar één uitweg in deze grievende keuze: dat niet hij de dag van zijn geboorte vervloekt en de dood kiest, maar "dat het God mocht behagen dat hij mij verbrijzelde, zijn hand losliet en een einde aan mijn bestaan maakte; dat zou mijn troost zijn en het zou mij verkwikken in de weedom, als Hij mij niet spaarde; hoe zou ik jubelen, midden in de afscheidspijn, daarover dat ik het woord van de heilige toch niet verloochend heb" (6: 10).

De lezer die de innerlijke strijd hoort en horen kan, omdat deze hem niet absoluut vreemd is, wordt ook in die eindeloze dialogen waarin geen schot schijnt te zijn, gewikkeld in het diepste verhaal, dat we een gelijkenis mogen noemen van het lijden van Jezus. Jezus, die als de waarachtige getuige aan het einde roept: "Mijn God, mijn God, waarom hebt ge mij verlaten?" en als fluisterend aan het einde schreit: "Vader, in uw handen beveel ik mijn geest" (Mattheüs 27: 46, Lukas 23: 46). Aan deze verten, aan deze geheimen willen wij nu niet raken. Er is een diepe samenhang, niet tussen Job en Jezus, niet tussen de ashoop en het kruis, maar tussen het lijden van de aanvechting aangaande de éne bedoeling en de ware naam van God.

Overigens staat in ons boek Bildad nog te popelen om zijn zegje te doen, en ook Sofar heeft het zijne te zeggen en, strijk en zet, Job antwoordt onmiddellijk en uitvoerig. Soms is het geen onmiddellijk antwoord, maar wordt het een monoloog, namelijk waar de verborgenheid Gods als leed wordt uitgebreid over de mens-als-zodanig, de wereld en haar weedom, over de vergankelijkheid en de vergeefsheid. Zo breed verstaan is het in de

hoofdstukken 7 en 14 en ook in 24: die hebben dat karakter van representatief spreken namens de mensenkinderen, vanuit het mens-zijn-als-zodanig.

Eerst en apart staat een lof op wat wij ontginning of techniek zouden kunnen noemen. Dit stuk gaat dan over en culmineert in een hymne aan de verborgen wijsheid in de wereld: “De wijsheid, vanwaar komt zij en waar verblijft zij? Ze is onttrokken aan het oog van al wat leeft; het verderf en de dood zeggen: haar gerucht hebben wij vernomen” (28: 20-22). Hoe het zij, tot de méns heeft God gezegd: “Zie, de vreze des Heren, dát is de wijsheid; van het kwade te wijken, dát is inzicht”. [28: 28]

Laat me met rust

Wij doen voor ons doel, dacht ik, niet goed als we het wisselende gesprek niet uitvoerig nagaan. Die dialoog van vrienden die vreemden voor elkaar geworden zijn, omdat zij vroom zijn en de ander voor een schuldige houden, die ze tot de bekentenis en de bekering moeten brengen, met redeneringen, met verwijzingen naar wat er zoal gebeurt, maar vooral met betuigingen aangaande het dogma van de goddelijke gerechtigheid en de vergelding in de lotsbedeling van de afgewekenen, de afvalligen, de halsstarrigen.

Job maakt het hun weliswaar niet gemakkelijk doordat hij geen alternatief heeft om de leer van de vergelding te vervangen. Laat ons goed vasthouden: het gaat hier niet in het algemeen om de zin van het lijden (om een ‘zin van het leven’ te vragen komt hen, trouwens geen van zijn tijdgenoten, ooit in de zin), het gaat maar om één zaak: Jahwe, de Heer, zijn Vriend. Hij was in een verbond met Hem. Dáárdoor zou de Hinderaar, de Dwarsdrijver, zijn weddenschap per se moeten verliezen. Maar het schijnt dat de Heer zelf zich in de rol van de satan verhuult. En in 30: 21 wordt God omschreven als een satan, doorgaans met een sadistische plaagziekte behept. Hoort u maar: “Hij heeft me in het slijk gegoooid, ik roep tot U om hulp, maar Gij antwoordt me niet. Ik blijf staan in de hoop dat U me zou opmerken, maar Gij verandert U voor mij in een gruwel despoot. Gij bestrijdt mij met uw sterke hand, Gij heft mij op in de wind, Gij voert mij weg en doet mij in noodweer vergaan; ja, ik weet: Gij voert mij af naar de dood en de algemene verzamelplaats voor al wat geleefd heeft” (30: 19-23). Maar hoe waanzinnig klinkt wat nu volgt: de aangevochtene wil in hoger beroep gaan. Hij eist een *onpartijdig scheidsgerecht* en, al weet hij dat hij weer bij God als opperste tribunaal zal belanden, hij zet dóór in een vreemde eigenzinnigheid en onlogica en daarom eigenlijk (al in hoofdstuk 7 is dat begonnen met horten en stoten aan de dag te komen): áls hij daar zal belanden, zal hij de Opperrechter op zijn zetel persoonlijk uitdagen, en wanneer een inzinking dreigt, een hartinfarct van diepste verwarring en ergernis, zal hij met zijn laatste krachten zeggen: “Blijf van me af! Laat me met rust!”

De uitroep van Karl Barth kan men zich na dit alles wellicht goed indenken: “Was sind doch die sämtlichen alten und neuen Skeptiker, Pessimisten, Religionsspötter und Atheisten für arglose, gemütliche Gesellen, neben diesem Hiob! Die wussten und wissen ja gar nicht gegen *wen* sie mit ihrem Achselzucken, Zweifeln, Lächeln und Leugnen angingen und angehen. *Er* wusste es, er redete in Unterschied zu ihnen in *connaissance de cause*; *die* können sich mit

einem 'Gott' die sie als *ihren* Gott gar nicht kannten, wohl ohne erhebliche Kosten 'auseinandersetzen'; Hiob konnte gerade das *überhaupt* nicht tun."³

De aangevochtene moest klaar komen met God, die zich in zijn leven voordeed in een andere gestalte, tegengestalte, een gedaantewisseling van het goddelijke, goede apriori. In het willekeurige tartende Leven, dat door de heidenen ook 'god' genoemd wordt, in zulk een raadselsituatie met die Ander disputeren, dat zou toch onzin zijn! Er blijft niets anders dan een gevecht over, in klagen en schelden, in hoon en wanhopige uitvallen. Maar laat ons dat goed vasthouden: de bedoeling van dit kernboek is dat Job in dat alles Gods knecht blijft. Hoe is hij daartoe gekomen, geworden, opgekweekt, gemanipuleerd? Niets daarvan! Het is alles *chinnam* (vergelijk 1: 9), om niet, onbaatzuchtig. Het geschiedt als een verhaal, als een ánder soort sprookje: de sproke van de vrijheid. Vrije verbintenis wortelt immers in genegenheid en bloeit in trouw. Maar hier betekent vrijheid onder andere ook het kwade, het leed aan te nemen als een gave, en vrijheid sluit in te protesteren en God, die zich als een vijand ging gedragen, in het aangezicht te weerstaan.

Jobs gestalte verandert ook van binnen. Ergens in het midden van de strijd wordt het goddeloze, dat blasfemische, dat opruiende, wilde, destructieve, *toegedekt*, onder andere door het ingrijpen van een vierde vriend, die plotseling zich in het geding mengt. Hij heet Elihu en zijn rede, de even wijze als dichterlijke toespraken zijn in het uitwendige verhaal helemaal apart gesteld. Ze omvatten de hoofdstukken 32 t/m 37.

Hij treedt op als een scheidsrechter tussen de vrome disputanten. "Toen hielden die drie mannen op Job te antwoorden, omdat hij in zijn eigen ogen rechtvaardig (= vroom, godvruchtig) was." [32: 1] Dát was het moment voor Elihu en hij zegt: ik ben nog jong en u bent hoogbejaard, daarom beving mij schroom en ik had te veel eerbied om u mee te delen wat ik weet (32: 6). Hij brandt van verontwaardiging, omdat de meeklagende, de Job "toeknikkende" vrienden het antwoord zo volkomen schuldig blijven, altijd gefrustreerd door hun eigen vergeldingsleer. Maar zijn toorn richt zich ook tegen Job (hoewel hij slachtoffer is), omdat hij het waagt de Rechtvaardig-geweldige, de Geweldig-rechtvaardige schuldig te verklaren. "Zie, God is geweldig, nochtans verwerpt Hij ons niet; geweldig is Hij in kracht van verstand en hart" (36: 5).

Uit zijn vol gemoed keert Elihu zich als getuige à charge tegen het slachtoffer. Van een heimelijke schuld is geen sprake, van een of ander schandaal evenmin! Elihu ziet veel meer de schuld van Job elders liggen, namelijk in zijn *spreken*, in zijn overdrijving, in zijn zelfbeklag, in zijn mateloos woeden tegen de Geweldige. "Mijn Vader, laat Job nog beproefd worden tot hei einde toe, om zijn antwoorden, want bij zijn zonden voegt hij een overtreding door in ons bijzijn in de handen te klappen en een groot woord te voeren tegen U." [34: 36-37]

Het is in de compositie opvallend en merkwaardig dat Job deze opvoedende trooster niet in de rede valt, integendeel, hij mag doorpraten zonder onderbreking om te uiten wat hem zo hoog zit. Mag ik het zo samenvatten in enkele punten:

1) het gaat niet aan God te meten met onze morele maatstaven,

---

³ In *KD IV/3*, 466. Miskotte wijkt op enkele plaatsen licht af van Barths tekst en er zijn ook enkele type- en spelfouten. Dit is de letterlijke tekst uit de *Kirchliche Dogmatik*. De cursivering is van Miskotte.

2) de geweldigheid, de vervaarlijkheid van God kan ook inhouden dat hij niet minder, maar meer dan rechtvaardig is,
 3) als berusting gevraagd zou worden, is het niet om het onrecht of onder de macht, maar onder de Vrijheid, de Vrijmacht Gods,
 4) Gods verborgenheid is de keerzijde van zijn vrijheid, Hij staat niet onder de wet, wordt met de idee van het recht niet gemeten, Hijzelf stelt de zin van het recht, Hijzelf stelt de wet,
 5) wij moeten nooit menen dat godsdienst in letterlijke zin een dienen en helpen van God zou zijn, alsof Hij daardoor verrijkt zou worden,
 6) een theodicee (rechtvaardiging van God) mag beproefd worden, hoewel ze in laatste instantie falen moet,
 7) men moet zijn kennis ver ophalen, de mens heeft de roeping “zijn Schepper recht te doen wedervaren” (36: 3), met andere woorden: het moet ons gaan om de eer van God, terwijl Job met God zonder Hem tegen Hem gesproken heeft. Zelfs als hij de berusting koos, deed hij het om los van God te kunnen leven, wat dan nog leven heette.
 Zo samengevat Elihu’s bedoeling. Job zegt geen woord meer, maar de lezer, de hoorder die het ‘onbevredigend’ vindt, zal toch moeten toegeven dat er van de mens uit gezien niet veel meer te zeggen valt. De jonge wijze eindigt zo: “De Geweldige die wij niet begrijpen is groot van kracht en van recht; Hij die groot is in gerechtigheid buigt de gerechtigheid niet” (37: 23v.).

Toen antwoordde de Heer

Het innerlijk verhaal, de geschiedenis van de ziel in haar nood, staat nu vlak voor zijn ontknoping. De verwante geest, de *fellow-sufferer*, ziet met verbazing dat de laatste conclusie naar de maat van de Weddenschap zwevend blijft. Er is tussen Jobs gelijk en ongelijk, tussen klacht en aanklacht niet zo makkelijk te onderscheiden, het loopt door elkaar. De accenten die wij horen wijzen naar links en naar rechts, naar boven en naar beneden. Hij blijft de ‘knecht des Heren’ en als zodanig heeft hij *gelijk* in ieder woord. Als feilbaar mensenkind heeft hij eigenlijk in geen enkel woord *helemaal* gelijk, maar hij is tegelijk beide: de trouwe partner van het verbond én de ongeduldige bestormer van Gods verborgenheid. Het boek Job onthult eindelijk de beslissing, de goddelijke. De beslissing brengt geen oplossing, maar ze is een wonder: hier komt Jahwe, die eerste godsnaam, terug, terwijl op het middenveld van de twistgesprekken voortdurend gesproken werd van de ‘almachtige’. Voor het eerst weer spréékt de knecht en krijgt antwoord. Men zou kunnen zeggen: dit is het ‘begin van het einde’, namelijk in de gunstige zin, het heilzame einde, de opklaring, de bevrijding.

“Toen antwoordde de Heer Job uit een onweer” (38: 1). Zie, *dat* het woord tot hem kwam hield reeds de erkenning in dat de aangevochtene inderdaad *chinnam*, om niet, onbaatzuchtig had geleefd in het eerste bedrijf van zijn bestaan en had geleden en gestreden in het tweede bedrijf, want hij wist dat er geen heil was in zijn gelijk of ongelijk hebben tegenover de partner. *Dat* het woord tot hem komt is de beslissing. Wat dan de inhoud van dat antwoord zou zijn, laat zich niet raden. Zeker is dat het feit van het spreken en de inhoud ervan voor de moegestredene ergens samenvallen. De machtige dichter die hier aan het woord is, die vanuit zijn godskennis de inhoud heeft samengevat in overweldigende taal, verkondigt de beslissing die bevrijden zal.

Of het slot van deze verzen waarin de Verborgene verheerlijkt wordt, ergens ook een 'oplossing' geeft? Wij zijn voorlopig geneigd het te ontkennen of althans te betwijfelen. Als de lezer, de hoorder, daartoe neigt, komt dat doordat een vloed van goddelijke ironie door deze verzen heen speelt, om te beginnen deze, dat het 'antwoord' uit *vragen* is samengesteld, vragen aan de vrager, vragen aan Job de aanklager, aan de dienaar van God én aan Gods rebel, aan zijn opstandige zoon. Direct begint het al: "Waar waart gij toen Ik de aarde grondvestte?" (38: 4) Wonder is het leven, het kent waarom noch waartoe, geen andere grond dan Gods scheppende daad, geen ander doel dan de openbaring van zijn Vrijheid en van zijn heerlijkheid, waarin ons heil mede-besloten ligt. In hetgeen God zijnerzijds om niet doet, ligt het diepste geheim en het is het heilsg geheim. Zijn wezen is nu eenmaal: te leven en het leven te geven om niet. Zijn doel is zichzelf mee te delen. Wie een ander doel weet, moet het maar zeggen!

Wat nut? Wat zedelijke vooruitgang? Wat schoonheid? Ligt dáárin de zin van het leven? Alles goed en wel, maar wat is het wezenlijke? En wat is de rechtvaardiging ook van dat nut, die vooruitgang enzovoort? Zal de mens, omdat hij een paar stroken grond heeft beplant en een paar dieren heeft getemd, menen dat de schepping ordelijk moet zijn, als een modelboerderij model moet staan voor het heelal? De grote vrager zegt: "Moet gij de lieflijkheden van het Zevengesternte⁴ binden? Of de strengen van de Orion losmaken? Bestuurt gij de Grote Beer met zijn welpen?" [38: 31-32]

In het 'antwoord' worden vragen gesteld die inhouden: kijk eens, zie toch, alles is er zoals het er is, maar is het redelijk, is het nuttig, is het rechtvaardig? De regen valt ook in de woestijn en in de steppen waar geen sterveling komt, de eenhoorn zal waarachtig niet 's nachts bij uw kribbe kruipen, de struisvogel, zie dat vlakke kopje op de veel te lange hals, hoe komiek, God heeft hem geen aasje instinct of intellect gegeven, maar God heeft plezier in hem en heeft nota bene de zon opdracht gegeven de eieren van de gedachteloze struis uit te broeden, gratis, want dit soort wezens mag vooral niet uitsterven.

Voelt ge de ironie, de snerpende of de milde ironie? Hoe het zij, de hele natuurwereld is eigenmachtig en eigenzinnig en zo is zij de spiegel van Gods Vrijheid, zo mag ze zijn, zo mag ze gaan, zo ziet ze eruit. Heel sterke staaltjes daarvan zijn de monsterlijke gestalte van de behemoth (het nijlpaard), die nota bene (zoals er met nadruk staat) geschapen is *naast* u, en de leviatan (de krokodil): de eerste ligt in de schaduw van de lotusbladeren veilig en de andere, zie, "achter hem is een lichtend spoor, zodat men de waterdiepte voor zilverhaar zou houden" (41: 23). God de Heer geeft het leven om niet, elk deel heeft zijn voleindigde vorm, maar het geheel is naar ons begrip niet doelgericht. En de schrijver, de dichter, wil vooral nadruk leggen op het spelkarakter dat in het leven overweegt. Dat komt in het antwoord vooral uit in die ironische wendingen waarop ik wees. Zij bedoelen de vrijheid van God te prijzen (vergelijk Psalm 104: 26: "Gij hebt de Leviatan geformeerd om met hem te spelen").

---

⁴ Oude benaming van de Plejaden, een sterrenhoop in het sterrenbeeld Stier, evenals Orion al bekend in de Griekse mythologie. Zie Job 9: 9, waarin ook de (Grote) Beer en (wellicht) het Zuiderkruis figureren.

Al met al, God geeft antwoord. Daarmee is gezegd: in alle ongelijk heeft Job toch gelijk gehad, in al zijn opstandigheid bleef hij de man die om niet Jahwe diende.

Er is inconsequentie in zijn consequenties: hij vlucht tot God, terwijl hij Hem aanklaagt, hij vertrouwt op Hem, terwijl hij in Hem teleurgesteld is, hij hoopt op Hém die in de vertwijfeling juist hém gedreven heeft door zijn andere 'satansgestalte', hij zoekt een verdediger in zijn rechter, hij houdt Hem voor zijn bevrijder die hem in de gevangenis van de wanhoop brengt, hij houdt zich aan Hem met wie hij een verbond had, een vriendschap *for better and worse*, en hij ontmoet een tegenstander naar het schijnt op leven en dood. Maar er is ook consequentie in de inconsequenties! En die is hier van Godswege! Door het feit dat de Heer, de oorspronkelijke Vriend, hem in het onweer van de spanningen en overspanningen weet te vinden en met hem spreekt, is reeds bewezen dat Job bij de hoogste instantie nog in de gratie is en nog gelijk krijgt ook! Want wat lezen we, wat horen we daar dat Job zegt? "Van horen zeggen had ik van U vernomen, maar nu heeft mijn oog U aanschouwd; daarom herroep ik en doe boete in stof en as" (42: 5). Maar verder – wat lezen, wat horen we daar? Job moet een zoenoffer brengen ten bate van zijn vrienden. Hij moet voor Elifaz, Bildad en Sofar de voorbede doen, "want zij hebben niet recht van Mij gesproken zoals mijn knecht Job" (42: 3).

Stel u voor, Job heeft recht gesproken over die hem ontmoette. Die aanklachten, die opstandigheid, die woede, dat was ten slotte in de diepte toch de rechte wijze om van God in *deze* omstandigheden te spreken. Stel u voor! Job, de vechter tegen God, wint de prijs. In al dat protesteren en blasfemerijen heeft hij op zulk een wijze over de Verborgene gesproken dat het de realiteit van ons bestaan raakt, treft. Zou dit niet daarom gerechtvaardigd zijn, omdat Jobs aanklacht bij tijden, ook reeds vroeger in het twistgeding, was doorschoten met licht, met een voorgevoel dat de eigenlijke verdediging gevoerd werd in de hemel (16: 19-21)? Hij had al een advocaat, rechtsbijstand, maar verder: hij heeft een 'Go'ël', een borg, een lossers⁵ en dat is juist Hij die hem scheen neer te stoten in de vertwijfeling (16: 19-21, 17: 3, 19: 25). Hij beroept zich daarbij al van God op God, van God tegen God, van Elohim Sjaddai op Jahwe, de partner van het verbond, die hij herkent in zijn onherkenbare gestalte en in zijn eigen onbegrijpelijke lotsbedeling.

Is er geen grote gelijkenis met Jakobs worsteling met de demon in de nacht bij de beek Jabbok? "Ik laat U niet gaan, tenzij gij mij zegent." En de vijand, de tegenstander, wordt herkend als die zegenen kan gelijk niemand. En het slot van het stuk zingt: "Ik heb God gezien van aangezicht tot aangezicht en mijn leven is behouden gebleven" (Genesis 32: 24v).

Ge zult léven

Het uitwendige verhaal, het stuk proza van de eerste twee hoofdstukken plus het slot van 42, is als een smalle lijst om een tumultueus tafereel. Het onzienlijk innerlijk gebeuren lijkt op een veldslag, een leprozenbarak, een uitslaande brand, een neerstortende lawine. Van verre hebben wij het mogen (of moeten) meemaken, want lezen is horen.

Kijk, het uitwendig verhaal gaat eigenlijk als een nachtkaaars uit, maar het binnenste geheim gaat als een stille feestkaars áán, want het loopt op een idylle uit. Ik geef toe, dit idyllische is

---

⁵ Zie voor deze *go'el* vooral het Bijbelboek Ruth (2: 20, 3: 9, 12v, 4: 1-10).

ook wat wij 'burgerlijk' noemen: Job komt tot welstand, ja tot nieuwe rijkdom, hij geniet van zijn kinderen, zijn dochters zijn heel mooi en beroemd om hun schoonheid, hij heeft ze naampjes gegeven: Duifje, Kassiageur⁶ en Poederdoosje (de lippenstift bestond toen nog niet). De korte epiloog wil zeggen: wie door zulke vertwijfeling is gegaan hoort geen gebeden meer dan het gebod of, als u wilt, het oorlof: gij zult léven, leven bij de dag, bij het uur, bij het gegevene, en argeloos onder de hemel van mijn scheppende Vrijheid. "En de Heer zegende Jobs laatste meer dan zijn eerste levenstijd" (42: 12). Hij stierf dan ook "oud en van dagen verzadigd" [42: 17], dat is: vol van de vervulling van zijn diepste wensen.

Opvallend is dat er aan het eind geen sprake meer is van Satan, de 'Hinderaar', de 'Dwarsdrijver'. We horen niet dat deze antimacht komt bekennen: "Ik heb de weddenschap verloren". Maar dat hoeft niet gezegd te worden. Dat ligt opgesloten in het hele verloop van het innerlijk drama en bloeit aan het eind in de stilte, in de idylle. Zo wordt de figuur van de Tegen-speler uitgewist. In dit "boek der wijsheid": Job.

K.H. Miskotte

---

⁶ Kassia is een specerij, ook wel Chinese kaneel genoemd.